

A Entrevista al Papa Francesc en la revista Civiltà Cattolica

Busquem ser una Església que troba camins nous

Antonio Spadaro, s.j.

Entrevista al papa Francesc publicada simultàniament en 16 revistes de la Companyia de Jesús d'arreu del món el 19 de setembre de 2013. La present traducció a la nostra llengua ha estat feta pel pel monjo de Montserrat Bernabé Dalmau.

És el dilluns 19 d'agost. El papa Francesc m'ha donat una cita per a les deu del matí a Santa Marta. Jo, no obstant això, potser per herència paterna, sento la necessitat d'arribar sempre amb una certa anticipació. Les persones que m'acullen em fan esperar en una saleta. L'espera és breu i, després d'un moment, algú m'acompanya a pujar a l'ascensor. En dos minuts m'ha vingut a la memòria la proposta que va sorgir a Lisboa, durant una reunió de directors d'algunes revistes de la Companyia de Jesús. Allí va sorgir la idea de publicar tots alhora una entrevista al Papa. Parlant amb els altres directors, vam formular algunes preguntes que podien expressar interessos comuns. Surto de l'ascensor i veig el Papa, que ja m'espera junt a la porta. En realitat tinc la curiosa impressió de no haver travessat cap porta.

Quan entre a la seua habitació, el Papa ofereix que m'assega en una butaca. Els seus problemes d'esquena fan que ell haja d'ocupar una cadira més alta i rígida que la meua. L'ambient és simple i auster. Sobre l'escriptori, l'espai de treball és xicotet. M'impresiona allò essencial dels mobles i les altres coses. Els llibres són pocs, són pocs els papers, pocs els objectes. Entre aquests, una imatge de sant Francesc, una estàtua de la Mare de Déu de Luján, patrona d'Argentina, un crucifix i una estàtua de sant Josep sorprèn en el somni, molt semblant a la que vaig veure al seu despatx de rector i superior provincial al Col·legi Máximo de San Miguel. L'espiritualitat de Bergoglio no està feta d'"energies en harmonia", com les anomenaria ell, sinó de rostres humans: Crist, sant Francesc, sant Josep, Maria.

El Papa m'acull amb aquell somriure que a aquestes altures ha donat la volta al món i que eixampla els cors. Comencem a parlar de moltes coses, però sobretot del seu viatge al Brasil. El Papa el considera una veritable gràcia. Li pregunte si hi ha descansat ja. Em respon que sí, que es troba bé, però, sobretot, que la Jornada Mundial de la Joventut ha suposat per a ell un "misteri". Em diu que no estava acostumat a parlar a tanta gent: "Jo acostume a dirigir la vista a les persones concretes, una a una, i posar-me en contacte de forma personal amb qui tinc al davant. No estic fet a les masses". Li dic que és veritat, que això es veu, i que a tots ens impressiona. Es veu que, quan es troba enmig de la gent, en realitat posa els seus ulls sobre persones concretes. Com després les càmeres projectaran les imatges i tots podran contemplar-lo, queda lliure per posar-se en contacte directe, almenys ocular, amb el que té al davant. Tinc la impressió que això el satisfà, és a dir, poder ser el que és, no sentir-se obligat a canviar el seu mode normal de comunicar-se amb els altres, ni tan sols quan té al davant milions de persones, com va ser el cas a la platja de Copacabana.

Abans que pugui obrir la meua gravadora parlem encara d'una altra cosa. Comentant una publicació meua, em diu que els dos pensadors francesos contemporanis que més li agraden són Henri de Lubac i Michel de Certeau. Li confesse també jo quelcom més personal. I ell comença a parlar-me d'ell i de la seua elecció al pontificat. Em diu que quan va començar a adonar-se que podria arribar a ser elegit –era el dimecres 13 de març durant l'àpat– va sentir que l'embolcallava una inexplicable i profunda pau i consolació interior, junt amb una foscor total que deixava en ombres la resta de les coses. I que aquests sentiments el van acompanyar fins a la seua elecció.

Sincerament hauria continuat parlant en aquest to familiar per molt temps, però prenc les pàgines amb les preguntes que porto anotades i obre la gravadora. Abans que res, li done les gràcies en nom de tots els directors de les revistes de la Companyia de Jesús que publicaran aquesta entrevista.

El Papa, poc abans de l'audiència que va concedir als jesuïtes de *La Civiltà Cattolica*, m'havia esmentat la seua gran reticència a concedir entrevistes. M'havia confessat que prefereix pensar-se les coses més que improvisar respostes sobre la marxa en una entrevista. Sent que les respostes precises li sorgeixen quan ja ha formulat la primera: "No em reconeixia a mi mateix quan vaig començar a respondre als periodistes que em llançaven les seues preguntes durant el vol de tornada de Rio de Janeiro", em diu. Però és cert: al llarg d'aquesta entrevista el Papa s'ha sentit lliure d'interrompre el que estava dient en la seua resposta a una pregunta, per afegir quelcom a una resposta anterior. Parlar amb el papa Francesc és una mena de flux volcànic d'idees que s'encasten les unes amb les altres. Fins i tot l'acte de prendre apunts em produeix la desagradable sensació d'estar interrompent un diàleg espontani. És obvi que el papa Francesc està més acostumat a la conversa que a la càtedra.

Qui és Jorge Mario Bergoglio?

Tinc una pregunta preparada, però decidisc no seguir l'esquema prefixat i la formule una mica a boca de canó: "Qui és Jorge Mario Bergoglio?". Se'm queda mirant en silenci. Li pregunte si és lícit fer-li aquesta pregunta... Fa un gest d'acceptació i em diu: "No sé quina pot ser la resposta exacta... Jo sóc un pecador. Aquesta és la definició més exacta. I no es tracta d'una manera de parlar o un gènere literari. Sóc un pecador".

El Papa continua reflexionant, concentrat, com si no haguera esperat aquesta pregunta, com si fos necessari pensar-la més.

"Bé, potser podria dir que sóc una mica murri, que sé moure'm, però que, al mateix temps, sóc bastant ingenu. Però la síntesi millor, la que em surt més des de dins i sento més veritable és aquesta: 'Sóc un pecador en qui el Senyor ha posat els ulls'". I repeteix: "Sóc algú que ha estat mirat pel Senyor. El meu lema, '*Miserando atque eligendo*', és quelcom que, en el meu cas, he sentit sempre molt veritable".

El papa Francesc ha pres aquest lema de les homilies de sant Beda el Venerable que, comentant el passatge evangèlic de la vocació de sant Mateu, escriu: "Jesús va veure un publicà i, mirant-lo amb amor i elegint-lo, li va dir: Segueix-me".

Afegeix: "El gerundi llatí *miserando* em sembla intraduïble tant en italià com en espanyol. A mi m'agrada traduir-lo amb un altre gerundi que no existeix: *misericiandiando*".

El papa Francesc, seguint el fil de la seua reflexió, em diu, donant un salt el sentit del qual no acabe de comprendre: "Jo no conec Roma. Són poques les coses que conec. Entre aquestes hi ha Santa Maria la Major: solia anar-hi sempre". Rient, li dic: "Ho hem entès tots molt bé, Sant Pare!". "Bé, sí –continua el Papa–, conec Santa Maria la Major, Sant Pere... però quan venia a Roma vivia sempre a la Via della Scrofa. Des d'allí m'acostava sovint a visitar l'església de Sant Lluís dels Francesos i a contemplar el quadre de la vocació de sant Mateu de Caravaggio". Començo a intuir què em vol dir el Papa.

"Aquest dit de Jesús, apuntant així... a Mateu. Així estic jo. Així em sento. Com Mateu". I en aquest moment el Papa es decideix, com si hi hagués captat la imatge de si mateix que anava buscant: "M'impresiona el gest de Mateu. S'aferra als seus diners, com dient: 'No, no a mi! No, aquests diners són meus!'. Això és el que jo sóc: un pecador a qui el Senyor ha dirigit la seua mirada... I això és el que vaig dir quan em van preguntar si acceptava l'elecció de Pontífex". I murmura: "*Peccator sum, sed super misericordia et infinita patientia Domini nostri Jesu Christi confisus et in spiritu penitentiae accepto*", Sóc pecador, però confiat en la misericòrdia i la infinita paciència de nostre Senyor Jesucrist i amb esperit de penitència, accepto.

Per què es va fer jesuïta?

Em faig càrrec que aquesta fórmula d'acceptació és per al papa Francesc una targeta d'identitat. No hi ha res a afegir. I continue amb la que portava preparada com a primera pregunta: "Sant Pare, què el va moure a prendre la decisió d'entrar en la Companyia de Jesús? Què li cridava l'atenció en l'Orde dels jesuïtes?".

"Volia quelcom més. Però no sabia què era. Havia entrat al seminari. M'atreien els dominics i tenia amics dominics. Però al final vaig elegir la Companyia, que vaig arribar a conèixer bé, perquè el nostre seminari estava confiat als jesuïtes. De la Companyia em van impressionar tres coses: el seu caràcter missioner, la comunitat i la disciplina. I això és curiós, perquè jo sóc un indisciplinat nat, nat, nat. Però la seua disciplina, la seua manera d'ordenar el temps, em va impressionar molt".

"I, després, hi ha quelcom fonamental per a mi: la comunitat. Havia buscat des de sempre una comunitat. No em veia sacerdot sol: tinc necessitat de comunitat. I ho deixa clar el fet d'haver-me quedat a Santa Marta: quan vaig ser elegit ocupava, per sorteig, l'habitació 207. Aquesta en què ens trobem ara és una habitació d'hostes. Vaig decidir viure aquí, a l'habitació 201, perquè, en prendre possessió de l'apartament pontifici, vaig sentir dins meu un 'no'. L'apartament pontifici del palau apostòlic no és luxós. És antic, gran i fet amb bon gust, no luxós. Però a fi de comptes és com un embut al revés. Gran i espaiós, però amb una entrada realment molt estreta. No és possible entrar sinó amb comptagotes, i jo, la veritat, sense gent no puc viure. Necessito viure la meua vida al costat dels altres".

Mentre el Papa parla de missió i de comunitat, em vénen al cap tants documents de la Companyia de Jesús que parlen de "comunitat per a la missió", i els descobrisc en les seues paraules.

I per a un jesuïta, què significa ser Papa?

Vull continuar en aquesta línia, i llançe al Papa una pregunta que parteix del fet que ell és el primer jesuïta elegit Bisbe de Roma: "Com entén el servei a l'Església universal, que vostè ha estat cridat a exercir, a la llum de l'espiritualitat ignasiana? Què significa per a un jesuïta haver estat elegit Papa? Quin aspecte de l'espiritualitat ignasiana l'ajuda més a viure el seu ministeri?".

"El discerniment", respon el papa Francesc. "El discerniment és una de les coses que Ignasi ha elaborat més interiorment. Per a ell, és un instrument de lluita per conèixer millor el Senyor i seguir-lo més de prop. M'ha impressionat sempre una màxima amb què sol descriure's la visió d'Ignasi: *Non coerceri maximo, sed contineri minimo divinum est*. He reflexionat llargament sobre aquesta frase pel que toca al govern, a ser superior: no tenir límit per a allò gran, sinó concentrar-se en allò petit. Aquesta virtut d'allò gran i d'allò petit s'anomena magnanimitat, i, a cadascú des de la posició que ocupa, fa que posem sempre la vista a l'horitzó. És fer les coses xicotetes de cada dia amb el cor gran i obert a Déu i als altres. És donar el seu valor a les coses petites en el marc dels grans horitzons, els del Regne de Déu".

"Aquesta màxima ofereix paràmetres per adoptar la postura correcta en el discerniment, per sentir les coses de Déu des del seu 'punt de vista'. Per a sant Ignasi cal encarnar els grans principis en les circumstàncies de lloc, temps i persones. A la seua manera, Joan XXIII va adoptar aquesta actitud de govern en repetir la màxima *Omnia videre, multa dissimulare, pauca corrigere* perquè, fins i tot veient *omnia*, dimensió màxima, preferia actuar sobre *pauca*, dimensió mínima".

"És possible tenir projectes grans i portar-los a terme actuant sobre coses mínimes. Podem usar mitjans febles que resulten més eficaços que els forts, com diu sant Pau en la primera *Carta als Corintis*".

“Un discerniment d'aquest tipus requereix temps. Són molts, per posar un exemple, els que creuen que els canvis i les reformes poden arribar en un temps breu. Jo sóc de l'opinió que es necessita temps per posar les bases d'un canvi veritable i eficaç. Es tracta del temps del discerniment. I de vegades, al contrari, el discerniment ens empeny a fer ja el que inicialment pensàvem deixar per a més endavant. És el que m'ha passat a mi en aquests mesos. I el discerniment es realitza sempre en presència del Senyor, sense perdre de vista els signes, escoltant el que succeeix, el sentir de la gent, sobretot dels pobres. Les meues decisions, fins i tot les que tenen a veure amb la vida normal, com usar un cotxe modest, van lligades a un discerniment espiritual que respon a exigències que neixen de les coses, de la gent, de la lectura dels signes dels temps. El discerniment en el Senyor em guia en el meu mode de governar”.

“Però, mire, jo desconfie de les decisions preses improvisadament. Desconfio de la meua primera decisió, és a dir, de la primera cosa que se m'acut fer quan he de prendre una decisió. Sol ser un error. Cal esperar, valorar internament, prendre's el temps necessari. La saviesa del discerniment ens allibera de la necessària ambigüitat de la vida, i fa que trobem els mitjans oportuns, que no sempre s'identificaran amb el que sembla gran o fort”.

La Companyia de Jesús

El discerniment és, per tant, un pilar de l'espiritualitat del Papa. Això és una cosa que expressa de forma especial la seua identitat de jesuïta. En conseqüència, li pregunte com pot la Companyia de Jesús servir l'Església d'hui, amb quins trets peculiars, i també quins són els riscos que el poden amenaçar.

“La Companyia és una institució en tensió, sempre radicalment en tensió. El jesuïta és un descentrat. La Companyia en si mateixa és descentrada: el seu centre és Crist i la seua Església. Per tant, si la Companyia manté al centre Crist i l'Església, té dos punts de referència en el seu equilibri per viure a la perifèria. Però si es mira massa a si mateixa, si es posa a si mateixa al centre, sabent-se una molt sòlida i molt ben 'armada' estructura, corre perill de sentir-se segura i suficient. La Companyia ha de tenir sempre al davant el *Deus semper maior*, la recerca de la Glòria de Déu cada vegada major, l'Església veritable *Esposa de Crist nostre Senyor*, Crist Rei que ens conquereix i al qual oferim la nostra persona i tots els nostres esforços, encara que siguem poc adequats vasos d'argila. Aquesta tensió ens situa contínuament fora de nosaltres mateixos. L'instrument que fa veritablement forta una Companyia descentrada és la realitat, a la vegada paterna i materna, del 'compte de consciència', i precisament perquè l'ajuda a emprendre millor la missió”.

Aquí el Papa fa referència a un punt específic de les Constitucions de la Companyia de Jesús, que diu que el jesuïta ha de “manifestar la seua consciència”, és a dir, la situació interior que viu, de manera que el superior pugui obrar amb coneixement més exacte en enviar una persona a la seua missió.

“Però és difícil parlar de la Companyia –continua el papa Francesc–. Si som massa explícits, correm el risc d'equivocar-nos. De la Companyia es pot parlar només en forma narrativa. Només en la narració es pot fer discerniment, no en les explicacions filosòfiques o teològiques, en les quals és possible la discussió. L'estil de la Companyia no és la discussió, sinó el discerniment, el procés del qual suposa òbviament discussió. L'aura mística mai no defineix els seus cantells, no completa el pensament. El jesuïta ha de ser persona de pensament incomplet, de pensament obert. Hi ha hagut etapes en la vida de la Companyia en què s'ha viscut un pensament tancat, rígid, més instructiu i ascètic que místic: aquesta deformació va generar l'Epítom de l'Institut”.

Amb això el Papa al·ludeix a una mena de resum pràctic, en ús en la Companyia i formulat en el segle XX, que va arribar a ser considerat com substitut de les

Constitucions. La formació que els jesuïtes rebien sobre la Companyia, durant un temps, venia marcada per aquest text, fins al punt que algun podia no haver llegit mai les Constitucions, que constitueixen el text fundacional. Segons el Papa, durant aquest període en la Companyia les regles han corregut el perill d'ofegar l'esperit, sortint vencedora la temptació d'explicitar i fer massa clar el carisma.

Continua: "No. El jesuïta pensa, sempre i contínuament, amb els ulls posats a l'horitzó cap al qual ha de caminar, tenint Crist en el centre. Aquesta és la seua veritable força. I això és el que empeny la Companyia a estar a la recerca, a ser creativa, generosa. Per això hui més que mai ha de ser contemplativa en l'acció; ha de viure una proximitat profunda a tota l'Església, entesa com a 'poble de Déu' i 'santa mare Església jeràrquica'. Això requereix molta humilitat, sacrifici i valentia, especialment quan es viuen incomprendiments o quan s'és objecte d'equívocs o calúrnies; però és l'actitud més fecunda. Pensem en les tensions del passat en ocasió dels ritus xinesos o els ritus malabars, o allò que passà en les reduccions del Paraguai".

"Jo mateix sóc testimoni d'incomprendiments i problemes que la Companyia ha viscut fins i tot en temps recent. Entre aquests hi va haver els temps difícils en què va sorgir la qüestió d'estendre el 'quart vot' d'obediència al Papa a tots els jesuïtes. El que a mi em donava seguretat en temps del pare Arrupe era que es tractava d'un home d'oració, un home que passava molt temps en oració. El recorde quan pregava assegut a terra, com fan els japonesos. Això va crear en ell les actituds convenientes i va fer que prengués les decisions correctes".

El model: Pere Fabro, "sacerdot reformat"

En aquest moment em pregunte quines figures de jesuïtes, des dels orígens de la Companyia fins hui, l'hauran impressionat especialment. I li pregunte al Pontífex si n'hi ha alguns, quins són i per què. El Papa comença citant sant Ignasi i sant Francesc Xavier, però de seguida s'atura en una figura que els jesuïtes coneixen, però que no és gaire coneguda generalment: el beat Pere Fabro (1506-1546), savoia. Es tracta d'un dels primers companys de sant Ignasi, el primer de tots, company d'habitació quan els dos eren estudiants a la Sorbona. El tercer ocupant d'aquella habitació era Francesc Javier. Pius IX el va declarar beat el 5 de setembre de 1872, i s'està tramitant el procés de canonització.

Em cita una edició del seu *Memorial*, la publicació del qual ell mateix va encarregar, essent superior provincial, a dos especialistes jesuïtes, els pares Miguel A. Fiorito i Jaime H. Amadeo. Una edició que agrada especialment al Papa és la preparada per Michael de Certeau. Li pregunte què li crida tant l'atenció de Fabro, i quins trets l'impressionen més d'ell.

"El diàleg amb tots, fins i tot amb els més llunyans i amb els adversaris; la seua pietat senzilla, una probable ingenuïtat, la seua disponibilitat immediata, el seu atent discerniment interior, ser un home de grans i fortes decisions que feia compatible de ser dolç, dolç...".

En escoltar al papa Francesc, que va enumerant les característiques personals del seu jesuïta preferit, comprenc fins a quin punt aquesta figura ha constituït per a ell un veritable model de vida. Michel de Certeau defineix Fabro senzillament com el "sacerdot reformat" per a qui experiència interior, expressió dogmàtica i reforma estructural eren realitats estretament inseparables. Em sembla entendre, per això, que el papa Francesc s'inspira en aquest tipus de reforma. Però ell continua endavant, reflexionant sobre el veritable rostre del fundador.

"Ignasi és un místic, no un asceta. M'enutja molt quan sento dir que els Exercicis Espirituals són ignasians només perquè es fan en silenci. La veritat és que els Exercicis poden ser perfectament ignasians fins i tot en la vida corrent i sense silenci. La

tendència que subratlla l'ascetisme, el silenci i la penitència és una desviació que s'ha difós fins i tot en la Companyia, especialment en l'àmbit espanyol. Jo, per la meua part, sóc i em sento més pròxim al corrent místic, el de Luois Lallement i Jean-Joseph Surin. Fabro era un místic”.

L'experiència de govern

Quin tipus d'experiència de govern pot fer madurar la formació que ha rebut el pare Bergoglio, que va ser superior i superior provincial de la Companyia de Jesús? L'estil de govern de la Companyia implica que el superior pren les decisions, però també que estableix diàleg amb els seus “consultors”. Pregunte al Papa: “Pensa que la seua experiència de govern en el passat pot ser útil per a la seua situació actual, al capdavant del govern universal de l'Església?”.

El Papa Francesc, després d'una breu pausa de reflexió es posa seriós, però molt serè.

“En la meua experiència de superior en la Companyia, si sóc sincer, no sempre m'he comportat així, fent les necessàries consultes. I això no ha estat bo. El meu govern com a jesuïta, al començament, patia de molts defectes. Corrien temps difícils per a la Companyia: havia desaparegut una generació entera de jesuïtes. Això va fer que jo fos provincial encara molt jove. Tenia 36 anys: una bogeria. Calia afrontar situacions difícils, i jo prenia les meues decisions de manera brusca i personalista. És veritat, però he d'afegir una cosa: quan confie quelcom a una persona, em fie totalment d'aquesta persona. Ha de cometre un error molt gran perquè jo la reprenga. Però, malgrat això, al final la gent es cansa de l'autoritarisme. La meua forma autoritària i ràpida de prendre decisions m'ha portat a tenir problemes seriosos i a ser acusat d'ultraconservador. Vaig tenir un moment de gran crisi interior estant a Córdoba. No hauré estat certament com la beata Imelda, però mai no he estat de dretes. Va ser la meua forma autoritària de prendre decisions la que em va crear problemes”.

“Tot això que dic és experiència de la vida i ho expresse per donar a entendre els perills que existeixen. Amb el temps he après moltes coses. El Senyor ha permès aquesta pedagogia de govern, encara que haja estat per mitjà dels meus defectes i dels meus pecats. Passava que, com a arquebisbe de Buenos Aires, convocava una reunió amb els sis bisbes auxiliars cada quinze dies i diverses vegades l'any amb el Consell presbiteral. Es formulaven preguntes i es deixava espai per a la discussió. Això m'ha ajudat molt a optar per les decisions millors. Ara, no obstant això, sento algunes persones que em diuen: “No consulte massa i decidisc”. Però jo crec que consultar és molt important. Els consistoris i els sínodes, per exemple, són llocs importants per aconseguir que aquesta consulta arribe a ser veritable i activa. El que cal és donar-los una forma menys rígida. Desitjo consultes reals, no formals. La consulta als vuit cardenals, aquest grup consultiu extern, no és decisió només meua, sinó que és fruit de la voluntat dels cardenals, tal com es va expressar en les Congregacions Generals abans del Conclave. I desitge que siga una consulta real, no formal”.

“Sentir amb l'Església”

No abandone el tema de l'Església i intente comprendre què significa exactament per al Papa Francesc el “sentir amb l'Església” del qual escriu sant Ignasi en els seus Exercicis Espirituals. El Papa respon sense dubtar, partint d'una imatge.

“Una imatge d'Església que em complau és la de poble sant, fidel a Déu. És la definició que uso sovint i, d'altra banda, és la de la *Lumen Gentium* en el seu número 12. La pertinença a un poble té un fort valor teològic: Déu, en la història de la salvació, ha salvat un poble. No existeix identitat plena sense pertinença a un poble. Ningú no se salva sol, com a individu aïllat, sinó que Déu ens atreu prenent en compte la complexa trama de relacions interpersonals que s'estableixen en la comunitat humana. Déu entra en aquesta dinàmica popular”.

"El poble és subjecte. I l'Església és el poble de Déu en camí a través de la història, amb goigs i dolors. Sentir amb l'Església, per tant, per a mi vol dir estar en aquest poble. I el conjunt de fidels és infal·lible quan creu, i manifesta aquesta infal·libilitat seua en creure, mitjançant el sentit sobrenatural de la fe de tot el poble que camina. Aquesta és la meua manera d'entendre el sentir amb l'Església de què parla sant Ignasi. Quan el diàleg entre la gent i els bisbes i el Papa segueix aquesta línia i és lleial, està assistit per l'Esperit Sant. No es tracta, per tant, d'un sentir referit als teòlegs".

"Succeeix com amb Maria: Si es vol saber qui és, es pregunta als teòlegs; si es vol saber com se l'estima, cal preguntar al poble. Maria, al seu torn, va estimar Jesús amb cor de poble, com es llegeix en el Magníficat. Per tant, no s'ha de pensar que la comprensió del 'sentir amb l'Església' tinga a veure únicament amb sentir amb la seua part jeràrquica".

El Papa, després d'un moment de pausa, precisa de manera seca, per evitar ser malentès: "Òbviament cal tenir atenció de no pensar que aquesta *infallibilitat* de tots els fidels, de la qual he parlat a la llum del Concili, siga una forma de populisme. No: és l'experiència de la 'santa mare Església jeràrquica', com l'anomenava sant Ignasi, de l'Església com a poble de Déu, pastors i poble junts. L'Església és la totalitat del poble de Déu".

"Jo veig la santedat en el poble de Déu, la seua santedat quotidiana. Existeix una 'classe mitjana de la santedat' de la qual tots podem formar part, aquella de què parla Malègue".

El Papa es refereix a Joseph Malègue, escriptor francès molt del seu grat, nascut el 1876 i mort el 1940. En particular a la seua trilogia incompleta *Pierres noires: Les Classes moyennes du Salut*. Alguns crítics francesos l'han definit com "el Proust catòlic".

"Veig la santedat –continua el Papa– en el poble de Déu pacient: una dona que cria els seus fills, un home que treballa per portar a casa el pa, els malalts, els sacerdots ancians tantes vegades ferits però sempre amb el seu somriure perquè han servit el Senyor, les religioses que tant treballen i que viuen una santedat amagada. Aquesta és, per a mi, la santedat comuna. Jo associe sovint la santedat a la paciència: no sols la paciència com hypomoné, fer-se càrrec dels esdeveniments i les circumstàncies de la vida, sinó també com a constància per seguir cap endavant dia a dia. Aquesta és la santedat de l'Església militant de què parla el mateix sant Ignasi. Aquesta era la santedat dels meus pares: del meu pare, de la meua mare, de la meua àvia Rosa, que m'ha fet tant de bé. En el breuari porto el testament de la meua àvia Rosa, i el llic sovint: perquè per a mi és com una oració. És una santa que ha patit molt, fins i tot moralment, i ha seguit valerosament sempre cap endavant".

"Aquesta Església amb què hem de sentir és la casa de tots, no una capelleta en la que hi cap només un grupet de persones selectes. No podem reduir el si de l'Església universal a un niu protector de la nostra mediocritat. I l'Església és Mare –continua–. L'Església és fecunda, ha de ser-ho. Miri, quan percep comportaments negatius en ministres de l'Església o en consagrats o consagrades, la primera cosa que se m'acut és: 'un conco', 'una conca'. No són ni pares ni mares. No han estat capaços de donar vida. I no obstant això quan, per exemple, llic la vida dels missioners salesians que anaren a la Patagònia, llic una història de vida i de fecunditat".

"Un altre exemple d'aquests dies: he vist que els periòdics s'han fet molt ressò d'una trucada de telèfon que vaig fer a un noi que havia escrit una carta. Li vaig telefonar perquè aquella carta havia estat molt bella, molt senzilla. Per a mi, va suposar un acte de fecunditat. Em vaig adonar que es tractava d'un jove que està creixent, que ha

reconegut el seu pare i li conta, sense més, quelcom de la seua vida. El pare no pot dir-li, simplement, 'passe de tu'. A mi, aquesta fecunditat em fa molt bé”.

Esglésies joves i Esglésies antigues

Segueixo amb el tema de l'Església, i dirigisc al Papa una pregunta a la llum de la recent Jornada Mundial de la Joventut. “Aquest enorme esdeveniment ha posat sota els reflectors els joves, però no menys aquests 'pulmons espirituals' que són les Esglésies d'institució més recent. Quines esperances li sembla que poden sorgir des d'aquestes Esglésies per a l'Església universal?”

“Les Esglésies joves aconsegueixen una síntesi de fe, cultura i vida en progrés diferent de la que aconsegueixen les Esglésies més antigues. Per a mi, la relació entre les Esglésies de tradició més antiga i les més recents s'assembla a la relació que existeix entre joves i ancians en una societat: construeixen el futur, uns amb la seua força i els altres amb la seua saviesa. El risc està sempre present, és obvi; les Esglésies més joves corren perill de sentir-se autosuficients, i les més antigues el de voler imposar a les joves els seus models culturals. Però el futur es construeix units”.

És l'Església un hospital de campanya?

El papa Benet XVI, en anunciar la seua renúncia al pontificat, descrivia un món actual sotmès a ràpids canvis i agitat per unes qüestions d'enorme importància per a la vida de fe, que reclamen gran vigor de cos i ànima. Pregunte al Papa, també a la llum del que acaba de dir: “De què té l'Església major necessitat en aquest moment històric? Calen reformes? Quins serien els seus desigs per a l'Església dels pròxims anys? ¿Quina Església'somia?”.

El papa Francesc, referint-se a l'inici de la meua pregunta, comença dient: “El papa Benet va realitzar un acte de santedat, de grandesa i d'humilitat. És un home de Déu”. Mostrant així un gran afecte i gran estima pel seu predecessor.

“Veig amb claredat –continua– que el que l'Església necessita amb major urgència hui és una capacitat de curar ferides i donar escalf als cors dels fidels, proximitat, acostament. Veig l'Església com un hospital de campanya després d'una batalla. Que inútil és preguntar-li a un ferit si té alts el colesterol o el sucre! Cal curar-li les ferides. Ja parlarem després de la resta. Curar ferides, curar ferides... I cal començar per allò més elemental”.

“L'Església de vegades s'ha deixat embolicar en petites coses, en petits preceptes. Quan la cosa més important és l'anunci primer: 'Jesucrist t'ha salvat!'. I els ministres de l'Església han de ser, primer que res, ministres de misericòrdia. Per exemple, el confessor corre sempre perill de ser o massa rigorista o massa lax. Cap dels dos no és misericordiós, perquè cap dels dos no es fa de debò càrrec de la persona. El rigorista es renta les mans i remet al que està manat. El lax es renta les mans dient simplement 'això no es pecat' o quelcom semblant. A les persones cal acompanyar-les, les ferides necessiten curació”.

“Com estem tractant al poble de Déu? Jo somio amb una Església Mare i Pastora. Els ministres de l'Església han de ser misericordiosos, fer-se càrrec de les persones, acompanyant-les com el bon samarità que renta, neteja i consola el seu proïsme. Això és Evangeli pur. Déu és més gran que el pecat. Les reformes organitzatives i estructurals són secundàries, és a dir, vénen després. La primera reforma ha de ser la de les actituds. Els ministres de l'Evangeli han de ser persones capaces d'escalfar el cor de les persones, de caminar amb elles en la nit, de saber dialogar i fins i tot davallar a la seua nit i la seua foscor sense perdre's. El poble de Déu necessita pastors i no funcionaris 'clergues de despatx'. Els bisbes, especialment, han de ser homes capaços de recolzar amb paciència els passos de Déu en el seu poble, de manera que

ningú no quede enrere, així com d'acompanyar el ramat, amb el seu olfacte per trobar noves prades”.

“En comptes de ser només una Església que acull i rep, mantenint les seues portes obertes, busquem més aviat ser una Església que troba camins nous, capaç de sortir de si mateixa anant cap al qui no la freqüenta, cap al qui en va marxar, cap a l'indiferent. El que va abandonar l'Església de vegades ho va fer per raons que, si s'entenen i valoren bé, poden ser l'inici d'un retorn. Però és necessari tenir coratge i valor”.

Recullo el que està dient el Sant Pare per parlar d'aquells cristians que viuen situacions irregulars per a l'Església, o diverses situacions complexes; cristians que, d'una manera o d'un altre, mantenen ferides obertes. Penso en els divorciats tornats a casar, en parelles homosexuals i en altres situacions difícils. Com fer pastoral missionera en aquests casos? On trobar un punt de suport? El Papa dóna a entendre amb un gest que ha comprès el que vull dir-li i em respon.

“Hem d'anunciar l'Evangelí arreu, predicant la bona notícia del Regne i curant, també amb la nostra predicació, tot tipus de ferida i qualsevol malaltia. A Buenos Aires rebia cartes de persones homosexuals que són veritables 'ferits socials', perquè em diuen que senten que l'Església sempre els ha condemnat. Però l'Església no vol fer això. Durant el vol en què tornava de Rio de Janeiro vaig dir que si una persona homosexual té bona voluntat i busca Déu, jo no sóc qui per jutjar-la. En dir això he dit el que diu el Catecisme. La religió té dret d'expressar les seues pròpies opinions al servei de les persones, però Déu en la creació ens ha fet lliures: no és possible una ingerència espiritual en la vida personal. Una vegada una persona, per provocar-me, em va preguntar si jo aprovava l'homosexualitat. Jo llavors li vaig respondre amb una altra pregunta: 'Digues-me, Déu, quan mira una persona homosexual, aprova la seua existència amb afecte o la rebutja i la condemna?'. Cal tenir sempre en compte la persona. I aquí entrem en el misteri de l'ésser humà. En aquesta vida Déu acompanya les persones i és el nostre haver d'acompanyar-les a partir de la seua condició. Cal acompanyar amb misericòrdia. Quan succeeix així, l'Esperit Sant inspira el sacerdot la paraula oportuna”.

“Aquesta és la grandesa de la confessió: que s'avalua cas a cas, que es pot discernir què és el millor per a una persona que busca Déu i la seua gràcia. El confessor no és una sala de tortura, sinó aquell lloc de misericòrdia en què el Senyor ens empeny a fer el millor que podem. Estic pensant en la situació d'una dona que té a les seues espatlles el fracàs d'un matrimoni en què es va donar també un avortament. Després d'allò aquesta dona s'ha tornat a casar i ara viu en pau amb cinc fills. L'avortament li pesa enormement i està sincerament penedida. Li encantaria reprendre la vida cristiana. Què fa el confessor?”.

“No podem continuar insistint només en qüestions referents a l'avortament, al matrimoni homosexual o a l'ús d'anticonceptius. És impossible. Jo no he parlat molt d'aquestes qüestions i he rebut retrets per això. Però si es parla d'aquestes coses cal fer-ho en un context. D'altra banda, ja coneixem l'opinió de l'Església i jo sóc fill de l'Església, però no cal estar parlant d'aquestes coses sense parar”.

“Els ensenyaments de l'Església, siguen dogmàtics o morals, no són tots equivalents. Una pastoral missionera no s'obsessiona per transmetre d'una manera desestructurada un conjunt de doctrines per imposar-les insistentment. L'anunci missioner es concentra en allò essencial, en el que és necessari, que, per altra part és el que més apassiona i atreu, és el que fa cremar el cor, com als deixebles d'Emaús”.

“Per tant, hem de trobar un nou equilibri, perquè altrament l'edifici moral de l'Església corre perill de caure com un castell de cartes, de perdre la frescor i el perfum de

l'Evangeli. La proposta evangèlica ha de ser més senzilla, més profunda i irradiant. Només d'aquesta proposta sorgeixen després les conseqüències morals”.

“Dic això pensant també en la predicació i en els continguts de la nostra predicació. Una bona homilia, una veritable homilia, ha de començar amb el primer anunci, amb l'anunci de la salvació. No hi ha res més sòlid, profund i segur que aquest anunci. Després vindrà una catequesi. Després es podrà extreure alguna conseqüència moral. Però l'anunci de l'amor salvífic de Déu és previ a l'obligació moral i religiosa. Hui sembla de vegades que preval l'ordre invers. L'homilia és la pedra de toc si es vol mesurar la capacitat de trobament d'un pastor amb el seu poble, perquè el que predica ha de reconèixer el cor de la seua comunitat per buscar on roman viu i ardent el desig de Déu. Per això el missatge evangèlic no pot quedar reduït a alguns aspectes que, fins i tot essent importants, no manifesten ells sols el cor de l'ensenyament de Jesús”.

El primer Papa religiós després de 182 anys...

El papa Francesc és el primer Pontífex que prové d'un orde religiós després del camaldulès Gregori XVI, elegit el 1831, fa 182 anys. Així, doncs, pregunte: “Quin lloc específic tenen hui a l'Església els religiosos i les religioses?”.

“Els religiosos són profetes. Són els que han triat una manera de seguir Jesús que imita la seua vida amb l'obediència al Pare, la pobresa, la vida de comunitat i la castedat. En aquest sentit, els vots no poden acabar convertint-se en caricatures, perquè quan així succeeix, per exemple, la vida de comunitat es torna un infern i la castedat una vida de fadrinots. El vot de castedat ha de ser un vot de fecunditat. A l'Església els religiosos són cridats especialment a ser profetes que donen testimoniatge de com es viu Jesús en aquest món, i que anuncien com serà el Regne de Déu quan arribe a la seua perfecció. Un religiós mai no ha de renunciar a la profecia. Cosa que no significa actitud d'oposició a la part jeràrquica de l'Església, encara que funció profètica i estructura jeràrquica no coincideixen. Estic parlant d'una proposta positiva, que no ha de realitzar-se amb temor. Pensem en el que han fet tants grans sants de la vida monàstica, religiosos i religioses, des de temps de sant Antoni Abat. Ser profeta implica, de vegades, fer soroll, no sé com dir-ho... La profecia crea enrenou, estrèpit, algun diria que crea 'gran confusió'. Però en realitat el seu carisma és ser llevat: la profecia anuncia l'esperit de l'Evangeli”.

Dicasteris romans, sinodalitat, ecumenisme

Partint de l'al·lusió a la Jerarquia, en aquest moment pregunte al Papa: “Què pensa dels dicasteris romans?”.

“Els dicasteris romans estan al servei del Papa i dels bisbes: han d'ajudar les Esglésies particulars i les conferències episcopals. Són instàncies d'ajuda. Però, en alguns casos, quan no són ben entesos, corren perill de convertir-se en organismes de censura. Impressiona veure les denúncies de falta d'ortodòxia que arriben a Roma. Penso que qui ha d'estudiar els casos són les conferències episcopals locals, a les quals Roma pot servir de valuosa ajuda. La veritat és que els casos es tracten millor sobre el terreny. Els dicasteris romans són mitjancers, no intermediaris ni gestors”.

Recordo al Papa que el passat 29 de juny, durant la cerimònia de benedicció i imposició dels pal·lis als 34 arquebisbes metropolitans, va definir “la via de la sinodalitat” com el camí que porta l'Església unida “a créixer en harmonia amb el servei del primat”. En conseqüència, la meua pregunta és aquesta: “Com conciliar en harmonia primat petrí i solidaritat? Quins camins són practicables, fins i tot amb perspectiva ecumènica?”.

“Hem de caminar plegats: la gent, els bisbes i el Papa. Cal viure la sinodalitat a diversos nivells. Potser és temps de canviar la metodologia del sínode, perquè l'actual em sembla estàtica. Això podrà arribar a tenir valor ecumènic, especialment amb els

nostres germans ortodoxos. D'ells podem aprendre molt sobre el sentit de la col·legialitat episcopal i sobre la tradició de sinodalitat. L'esforç de reflexió comuna, observant com es governava l'Església en els primers segles, abans de la ruptura entre Orient i Occident, acabarà donant fruits. Per a les relacions ecumèniques és important una cosa: no sols conèixer-se millor, sinó també reconèixer el que l'Esperit ha anat sembrant en els altres com a do també per a nosaltres. Jo desitge continuar la reflexió sobre com exercir el primat petrí que va iniciar ja el 2007 la Comissió Mixta i que va conduir a la signatura del Document de Ravenna. Cal seguir aquesta via”.

Intente captar com veu el Papa el futur de la unitat de l'Església. Em respon: “Hem de caminar units en les diferències: no hi ha un altre camí per unir-nos. El camí de Jesús és aquest”.

I el paper de la dona a l'Església? El Papa s'ha referit més d'una vegada a aquest tema en ocasions diverses. En una entrevista va afirmar que la presència femenina a l'Església tot just s'ha fet notar, perquè la temptació del masclisme no ha deixat espai per fer visible el paper que correspon a la dona en la comunitat. Va reprendre el tema durant el viatge de tornada de Rio de Janeiro, afirmant que no s'ha fet encara una teologia profunda de la dona. Jo li pregunte: “Quin ha de ser el paper de la dona en l'Església? Què fer hui per donar-li una major visibilitat?”.

“Convé ampliar els espais per a una presència femenina més incisiva en l'Església. Tem la solució del ‘masclisme amb faldilles’, perquè la dona té una estructura diferent de l'home. Però els discursos que sento sobre el rol de la dona sovint s'inspiren en una ideologia masclista. Les dones estan formulant qüestions profundes que hem d'afrontar. L'Església no pot ser ella mateixa sense la dona i el paper que aquesta exerceix. La dona és imprescindible per a l'Església. Maria, una dona, és més important que els bisbes. Dic això perquè cal no confondre la funció amb la dignitat. Convé, per tant, aprofundir més la figura de la dona en l'Església. Cal treballar més fins a elaborar una teologia profunda de la dona. Només després d'haver-la fet podrem reflexionar millor sobre la seua funció dins l'Església. Als llocs on es prenen les decisions importants és necessari el geni femení. Afrontem hui aquest desafiament: reflexionar sobre el lloc específic de la dona fins i tot allí on s'exerceix l'autoritat en els diversos àmbits de l'Església”.

El Concili Vaticà II

“Què va fer el Concili Vaticà II? Què va ser, en realitat?”. Li dirigisc aquesta pregunta a la llum de les afirmacions que acaba de fer, imaginant una resposta llarga i organitzada. I, no obstant això, em fa la impressió que el Papa considera el Concili un fet tan incontestable que no val gaire la pena dedicar-li molt temps corroborant la seua importància.

“El Vaticà II va suposar una relectura de l'Evangelí a la llum de la cultura contemporània. Va produir un moviment de renovació que ve senzillament del mateix Evangelí. Els fruits són enormes. Basta recordar la litúrgia. El treball de reforma litúrgica va fer un servei al poble, rellegant l'Evangelí a partir d'una situació històrica completa. Sí, hi ha línies de continuïtat i de discontinuïtat, però una cosa és clara: la dinàmica de lectura de l'Evangelí actualitzada per a hui, pròpia del Concili, és absolutament irreversible. Després hi ha algunes qüestions concretes, com la litúrgia segons el *Vetus Ordo*. Penso que la decisió del papa Benet va estar dictada per la prudència, procurant ajudar algunes persones que tenen aquesta sensibilitat particular. El que considere preocupant és el perill d'ideologització, d'instrumentalització del *Vetus Ordo*”.

Buscar i trobar Déu en totes les coses

El discurs del papa Francesc s'inclina cap a l'obertura quan parla dels desafiaments que afrontem hui. Fa alguns anys escrivia que per veure la realitat cal una mirada de fe, perquè si no, es contempla una realitat fragmentada, dividida. Aquest seria un dels temes de l'encíclica *Lumen fidei*. Tinc present alguns passatges dels discursos del papa Francesc durant la Jornada Mundial de la Joventut a Rio de Janeiro. Els hi cite: "Déu és real, si es manifesta en el nostre hui"; "Déu és a tot arreu". Són frases que es fan ressò de l'expressió ignasiana "buscar i trobar Déu en totes les coses".

Li pregunte al Papa: "Santedat, com es fa per buscar i trobar Déu en totes les coses?".

"El que vaig dir a Rio té un valor temporal. És veritat que tenim la temptació de buscar Déu en el passat o en el que creiem que pot donar-se en el futur. Déu és certament en el passat perquè és en les empremtes que ha anat deixant. I és també en el futur com a promesa. Però el Déu 'concret', per dir-ho així, és *hui*. Per això les lamentacions mai no ens ajuden a trobar Déu. Les lamentacions que se senten hui sobre com va aquest món 'bàrbar' acaben generant en l'Església desigs d'ordre, entès com a pura conservació, com a defensa. No: cal trobar Déu en el nostre hui".

"Déu es manifesta en una revelació històrica, en el temps. És el temps el que inicia els processos, l'espai els cristal·litza. Déu es troba en el temps, en els processos en curs. No cal donar preferència als espais de poder enfront dels temps, de vegades llargs, dels processos. A nosaltres ens correspon engegar processos, més que ocupar espais. Déu es manifesta en el temps i és present en els processos de la història. Això ens fa preferir les accions que generen dinàmiques noves. I exigeix paciència i espera".

"Trobar Déu en totes les coses no és un *eureka* empíric. En el fons, quan desitgem trobar Déu ens agradaria constatar-ho immediatament per mitjans empírics. Però així no es troba Déu. Se'l troba en l'oreig lleuger d'Elies. Els sentits capaços de percebre Déu són els que Ignasi anomena 'sentits espirituals'. Ignasi vol que obrim la sensibilitat espiritual i així trobem Déu més enllà d'un contacte purament empíric. Es necessita una actitud contemplativa: és el sentiment del que va pel camí bo de la comprensió i de l'afecte enfront de les coses i les situacions. Senyals que estem en aquest bon camí són la pau profunda, la consolació espiritual, l'amor de Déu i de totes les coses en Déu".

Certes i errors

Si el trobament amb Déu en totes les coses no és un "*eureka* empíric" –li dic al Papa– i si, per tant, es tracta d'un camí que va llegint en la història, és possible cometre errors...

"Sí, aquest buscar i trobar Déu en totes les coses deixa sempre un marge a la incertesa. Ha de deixar-lo. Si una persona diu que ha trobat Déu amb certesa total i ni li deixa un marge d'incertesa, quelcom no va bé. Jo tinc això per una clau important. Si un té respostes a totes les preguntes, estem davant una prova que Déu no està amb ell. Vol dir que és un fals profeta que usa la religió en bé propi. Els grans guies del poble de Déu, com Moisès, sempre han donat espai al dubte. Hem de fer espai al Senyor, no a les nostres certes, hem de ser humils. En tot discerniment veritable, obert a la confirmació de la consolació espiritual, està present la incertesa".

"El risc que existeix, doncs, en el buscar i trobar Déu en totes les coses, són els desigs de ser massa explícit, de dir amb certesa humana i amb arrogància: 'Déu és aquí'. Així trobaríem només un Déu a mesura nostra. L'actitud correcta és l'agustiniana: buscar Déu per trobar-lo, i trobar-lo per buscar-lo sempre. I sovint es busca a les palpentes, com llegim en la Bíblia. Aquesta és l'experiència dels grans Pares de la fe, model nostre. Cal rellegir el capítol 11 de la *Carta als Hebreus*. Abraham, per la fe, va partir sense saber on anava. Tots els nostres avantpassats en la fe van morir tenint davant els ulls els béns promesos, però molt al lluny... No se'ns ha entregat la vida com un

guió en què ja tot estigués escrit, sinó que consisteix a caminar, caminar, fer, buscar, veure... Cal embarcar-se en l'aventura de la recerca del trobament i del deixar-se buscar i deixar-se trobar per Déu”.

“Perquè Déu és primer, és sempre primer, Déu “*primerea*”. Déu és una mica com la flor de l'ametller de la teva Sicília, Antonio, que és sempre la primera a aparèixer. Així ho llegim en els profetes. Per tant, a Déu se'l troba caminant, en el camí. I en sentir-me algú podria dir que això és relativisme. És relativisme? Sí, si s'entén malament, com una mena de confús panteisme. No, si s'entén en el sentit bíblic, segons el qual Déu és sempre una sorpresa i mai no se sap on i com trobar-lo, perquè no ets tu el qui fixa el temps ni el lloc per trobar-te amb Ell. Convé discernir el trobament. I per això el discerniment és fonamental”.

“Un cristià restauracionista, legalista, que ho vol tot clar i segur, no trobarà res. La tradició i la memòria del passat han d'ajudar-nos a reunir el valor necessari per obrir espais nous a Déu. Aquell que hui busqués sempre solucions disciplinàries, el que tendeixi a la 'seguretat' doctrinal de manera exagerada, el que busca obstinadament recuperar el passat perdut, posseeix una visió estàtica i involutiva. I així la fe es converteix en una ideologia entre tantes altres. Per la meua part, tinc una certesa dogmàtica: Déu és en la vida de tota persona. Déu és en la vida de cadascú. I encara que la vida d'una persona haja estat un desastre, encara que els vicis, la droga o qualsevol altra cosa la tinguen destruïda, Déu és en la seua vida. Es pot i s'ha de buscar Déu en tota vida humana. Encara que la vida d'una persona siga terreny ple d'espines i matolls, alberga sempre un espai en què pot créixer la bona llavor. Cal fiar-se de Déu”.

Hem de ser optimistes?

Aquestes paraules del Papa em recorden algunes reflexions seues de fa temps, en les quals el llavors cardenal Bergoglio escrivia que Déu viu ja en la ciutat, barrejat vitalment amb tots i unit a cadascú. És una altra manera de dir, em sembla, el que escriu sant Ignasi en els Exercicis Espirituals quan diu que Déu “*ora et labora*” en el nostre món. Li pregunte: “Hem de ser optimistes? Quins signes d'esperança hi ha en el món actual? Com ho fem per ser optimistes en un món en crisi?”.

“No m'agrada molt la paraula 'optimisme' perquè expressa una actitud psicològica. M'agrada més usar la paraula 'esperança', tal com es llegeix en el capítol 11 de la Carta als Hebreus que he citat més amunt. Els Pares van continuar caminant a través de grans dificultats. L'esperança no defrauda, com llegim en la Carta als Romans. Pensi en la primera endevinalla del *Turandot* de Puccini”, em diu el Papa.

Sobre la marxa he fet memòria per recordar els versos d'aquella endevinalla de la princesa, que té com a solució l'esperança: *En la foscor de la nit vola un irisat fantasma. / Puja i desplega les ales / sobre la negra, infinita humanitat. / Tots l'invoquen / i tots l'imploren. / Però el fantasma s'esfuma amb l'aurora / per renéixer en el cor. / Cada nit neix / i cada dia mor!* Són versos que revelen el desig d'una esperança que, tanmateix, és un fantasma irisat que desapareix amb l'aurora.

“Doncs bé –continua el papa Francesc–, l'esperança cristiana no és un fantasma i no enganya. És una virtut teològica i, en definitiva, un regal de Déu que no es pot reduir a un optimisme merament humà. Déu no defrauda l'esperança ni pot trair-se a si mateix. Déu és tot promesa”.

L'art i la creativitat

He quedat tocat per l'al·lusió del Papa a *Turandot*, parlant del misteri de l'esperança. M'agradaria captar una mica més quins són les seues coordenades artístiques i literàries. Li recorde que l'any 2006 deia que els grans artistes saben com presentar

amb bellesa les realitats tràgiques i doloroses de la vida. I li pregunte quins són els seus artistes i escriptors preferits, si tenen quelcom en comú...

"He estat aficionat a autors molt diferents entre si. M'agrada moltíssim Dostoievski i Hölderlin. De Hölderlin m'agrada recordar aquella poesia tan bella per a l'aniversari de la seua àvia, que m'ha fet tant de bé espiritual. És aquella que acaba amb el vers 'Que l'home mantinga el que va prometre l'infant'. Em va impressionar perquè jo estimava molt la meua àvia Rosa i en aquesta poesia Hölderlin posa la seua àvia al costat de Maria, la que va donar a l'home Jesús, que ell considerava l'amic de la terra que no va considerar estranger cap vivent. He llegit Els promesos tres vegades i ara el tinc sobre la taula per tornar-lo a llegir. Manzoni m'ha donat molt. La meua àvia em feia, de nen, aprendre de memòria el començament d'*Els promesos*: 'Quel ramo del lago di Como, che volge a mezzogiorno, tra due catene non interrotte di monti...'. També Gerard

Manley Hopkins m'ha agradat molt".

"En pintura admire Caravaggio: els seus llenços em parlen. Però també Chagall amb la seua *Crucifixió blanca*...".

"En música m'agrada Mozart, òbviament. Aquell '*Et Incarnatus est*' de la seua *Missa en Do* és insuperable: et porta a Déu! M'encanta Mozart interpretat per Clara Haskil. Mozart m'omple: no puc pensar-lo, he de sentir-lo. Beethoven m'agrada escoltar-lo, però prometeicament. I l'interpret més prometeic per a mi és Furtwängler. I després, les *Passions* de Bach. El passatge de Bach que m'agrada molt és l'*Erbarne Dich*, el plor de Pere de la *Passió segons Sant Mateu*. Sublim. Després, a distint nivell, no d'aquesta intimitat, m'agrada Wagner. M'agrada escoltar-lo, però no sempre. La *Tetralogia de l'anell*, dirigida per Furtwängler a la Scala l'any 1950 és el millor que hi ha. Sense oblidar *Parsifal* dirigit el 1962 per Knappertsbusch".

"Hauríem de passar a parlar de cinema. *La Strada* de Fellini és potser la pel·lícula que més m'ha agradat. M'identifique amb aquesta pel·lícula, en la qual hi ha una referència implícita a sant Francesc. Després crec haver vist totes les pel·lícules d'Anna Magnani i Aldo Fabrizi quan tenia entre 10 i 12 anys. Una altra pel·lícula que em va agradar molt va ser *Roma città aperta*. La meua cultura cinematogràfica la dec sobretot als meus pares, que ens portaven molt sovint al cinema".

"En general puc dir que m'agraden els artistes tràgics, especialment els més clàssics. Hi ha una bella definició que Cervantes posa en boca del batxiller Carrasco fent l'elogi de la història de don Quixot: 'Els nens la porten a les mans, els joves la llegeixen, els adults l'entenen, els vells l'elogien'. Aquesta pot ser per a mi una bona definició del que són els clàssics".

M'adono que m'han absorbit totes aquestes cites del Papa i que desitjaria entrar en la seua vida per la porta de les seues preferències artístiques. Seria, imagine, un llarg

itinerari. Inclouria el cinema, des del neorealisme italià al *Festí de Babette*. Em vénen al cap altres autors i altres obres que ell ha citat en altres ocasions, potser menors o menys conegudes o de caràcter local, del *Martín Fierro* de José Hernández a la poesia de Nino Costa, a *El gran èxode* de Luigi Orsenigo. Penso també en Joseph Malègue i José María Pemán. I òbviament en Dant i Borges, però també en Leopoldo Marechal, l'autor d'*Adán Buenosayres*, *El banquete de Severo Arcángelo* i *Megafón o la guerra*.

Penso en Borges perquè Bergoglio, llavors professor de literatura als vint-i-vuit anys al Col·legi de la Immaculada de Santa Fe, el va conèixer personalment. Bergoglio ensenyava els dos últims anys del liceu quan va iniciar els seus alumnes en l'escriptura creativa. Jo mateix he tingut una experiència semblant a la seua quan tenia la seua edat, en l'Istituto Massimo de Roma, fundant *BombaCarta*, i la hi conte. Al final demane al Papa que em narra la seua experiència.

"Va ser una cosa una mica atrevida –respon–. Volia trobar la manera que els meus alumnes estudiassen *El Cid*. Però als nois no els abellia. Em demanaven llegir García Lorca. Llavors vaig decidir que estudiassen *El Cid* a casa i que a classe jo parlaria dels autors que els agradaven més. Naturalment els nois volien llegir obres literàries més 'picants', contemporànies, com *La casada infide*, o clàssiques, com *La Celestina* de Fernando de Rojas. Però llegint aquestes coses que els resultaven llavors més atractives, agafaven gust a la literatura i a la poesia en general, i passaven a altres autors. I a mi em va resultar una gran experiència. Vaig poder acabar el programa, encara que de forma no estructurada, és a dir, no segons l'ordre previst, sinó seguint el que anava sorgint amb naturalitat a partir de la lectura dels autors. Aquesta modalitat se m'acomodava molt bé: no era del meu grat fer una programació rígida, a tot estirar conèixer, sobre si fa no fa, on volia arribar. I llavors vaig començar a fer-los escriure. Al final vaig decidir demanar a Borges que llegís dues narracions escrites pels meus nois. Coneixia la seua secretària, que havia donat classes de piano. A Borges li van agradar moltíssim. I em va proposar redactar la introducció d'una recopilació".

"Llavors, Sant Pare, per a la vida d'una persona és important la creativitat?", li pregunta. Riu i em respon: "Per a un jesuïta és enormement important! Un jesuïta ha de ser creatiu".

Fronteres i laboratoris

Creativitat, doncs: important per a un jesuïta. El papa Francesc, quan va rebre els pares i col·laboradors de *La Civiltà Cattolica*, havia enunciat altres tres característiques importants per al treball cultural del jesuïta. Torne amb la memòria a aquell dia, 14 de juny passat. Recordo que llavors, en l'intercanvi que vam tenir, previ al trobament amb tot el grup, ja me les havia anunciat: diàleg, discerniment i frontera. I havia insistit en particular en l'últim punt, citant-me Pau VI que en un famós discurs havia dit dels jesuïtes: "Arreu de l'Església que les més candents exigències de l'home s'han mesurat amb el missatge perenne de l'Evangelí, fins i tot en els camps més difícils i punters, ja siga als encreuaments de les ideologies o a les trinxeres socials, allí hi han estat els jesuïtes".

Li demane al papa Francesc que m'ho aclarisca una mica: "Ens ha demanat que estiguem atents a no caure 'en la temptació de domesticar les fronteres: cal sortir a la trobament de les fronteres, i no portar-se les fronteres a casa per donar-los un vernís i domesticar-les'. A què es referia? Què volia dir-nos exactament? Aquesta entrevista ha sorgit d'un acord entre un grup de revistes dirigides per la Companyia de Jesús: desitja fer-los alguna invitació especial? Quines han de ser les seues prioritats?".

"Les tres paraules clau que vaig dirigir a *La Civiltà Cattolica* poden estendre's a totes les revistes de la Companyia, potser amb accents diferents propis de la seua natura i els seus objectius. Quan insistisc en la frontera d'una manera especial, em referisc a la

necessitat que té l'home de cultura d'estar inserit en el context en què actua i sobre el qual reflexiona. Ens sotja sempre el perill de viure en un laboratori. La nostra no és una fe-laboratori, sinó una fe-camí, una fe històrica. Déu s'ha revelat com història, no com un compendi de veritats abstractes. Em fan por els laboratoris perquè al laboratori es prenen els problemes i se'ls porta un a casa seua, fos del seu context, per domesticar-los, per donar-los un vernís. No cal emportar-se la frontera a casa, sinó viure en frontera i ser audaços”.

Li pregunte al Papa si pot posar-me algun exemple a partir de la seua experiència personal.

“Quan es parla de problemes socials, una cosa és reunir-se a estudiar el problema de la droga d'una *villa miseria*, i una altra cosa és anar allí, viure allí i captar el problema des de dins i estudiar-lo. Hi ha una carta genial del pare Arrupe als Centres d'Investigació i Acció Social (CIAS) sobre la pobresa, en la qual diu clarament que no es pot parlar de pobresa si no se l'experimenta, amb una inserció directa als llocs en què es viu aquesta pobresa. La paraula 'inserció' és perillosa, perquè alguns religiosos l'han pres com una moda, i han succeït desastres per falta de discerniment. Però és veritablement important”.

“I les fronteres són moltes. Pensem en les religioses que viuen en hospitals: viuen a les fronteres. Jo mateix visc gràcies a elles. En ocasió del meu problema de pulmó a l'hospital, el metge em va prescriure penicil·lina i estreptomina en certa dosi. La germana que estava de guàrdia la va triplicar perquè tenia ull clínic, sabia el que calia fer perquè estava amb els malalts tot el dia. El metge, que veritablement era un bon metge, vivia al seu laboratori, la germana vivia a la frontera i dialogava amb la frontera cada dia. Domesticar les fronteres significa limitar-se a parlar des d'una posició de llunyania, tancar-se als laboratoris, que són coses útils. Però la reflexió, per a nosaltres, ha de partir de l'experiència”.

Com s'entén l'home a si mateix

Pregunte al Papa si això té validesa també, i com, en el cas d'una frontera tan important com és la del desafiament antropològic. L'antropologia que l'Església ha pres tradicionalment com a punt de referència i el llenguatge amb què l'ha expressat continuen essent referència sòlida, fruit d'una saviesa i una experiència seculars. I, no obstant això, l'home a qui s'adreça l'Església no sembla ja comprendre aquesta antropologia i aquest llenguatge, ni considerar-los suficients. Començo exposant el fet que l'home s'està interpretant a si mateix de manera diferent de com ho ha fet en el passat, amb categories diferents. I això es deu també a grans canvis en la societat i a un estudi més profund de si mateix.

El Papa, en aquest moment, s'aixeca i va a agafar el seu Breviari de la taula de treball. És un Breviari en llatí i ja molt deslluït per l'ús. L'obre per l'Ofici de Lectura de la *Feria sexta*, és a dir del divendres, de la setmana XXVII. Em llegeix un passatge del *Commonitorium Primum* de sant Vicenç de Lerins: “*Ita etiam christianae religionis dogma sequatur has decet profectuum leges, ut annis scilicet consolidetur, dilatetur tempore, sublimetur aetate* (El mateix dogma de la religió cristiana ha de sotmetre's a aquestes lleis. Progressa, consolidant-se amb els anys, desenvolupant-se amb el temps, fent-se més profund amb l'edat)”.

I continua el Papa: “Sant Vicenç de Lerins compara el desenvolupament biològic de l'home amb la transmissió del *depositum fidei* d'una època a una altra, que creix i es consolida amb el pas del temps. Certament la comprensió de l'home canvia amb el temps i la seua consciència de si mateix es fa més profunda. Pensem en quan l'esclavitud era cosa admesa i quan la pena de mort s'acceptava sense problemes. Per tant, es creix en comprensió de la veritat. Els exegetes i els teòlegs ajuden l'Església a

madurar el seu propi judici. Les altres ciències i la seua evolució ajuden també l'Església a augmentar en comprensió. Hi ha normes i preceptes eclesials secundaris, eficaços en altre temps però ara sense valor ni significat. És equivocada una visió monolítica i sense matisos de la doctrina de l'Església”.

“D'altra banda, en cada època l'home intenta comprendre's i expressar-se millor a si mateix. I per tant l'home, amb el temps, canvia el seu mode de percebre's: una cosa és l'home que s'expressa esculpint la *Nike* de Samotràcia, una altra la de Caravaggio, una altra la de Chagall i, encara, una altra la de Dalí. Les mateixes formes d'expressió de la veritat poden ser múltiples, és més, cal que ho siguin per a la transmissió del missatge evangèlic en el seu significat immutable”.

“L'home va a la recerca de si mateix, i és natural que en aquesta recerca pugui cometre errors. L'Església ha viscut temps de genialitat, com per exemple el del tomisme. Però també viu temps de decadència del pensament. Per exemple: no hem de confondre la genialitat del tomisme amb el tomisme decadent. Jo, desgraciadament, vaig estudiar la filosofia en manuals de tomisme decadent. En el seu pensament sobre l'home l'Església hauria de tendir a la genialitat, no a la decadència”.

“Quan deixa de ser vàlida una expressió del pensament? Quan el pensament perd de vista allò humà, quan li fa por l'home o quan es deixa enganyar sobre si mateix. Podem representar el pensament enganyat a la figura d'Ulisses davant el cant de les sirenes, o com Tannhäuser, envoltat d'una orgia de sàtirs i bacants, o com Parsifal, en el segon acte de l'òpera wagneriana, al palau de Klingsor. El pensament de l'Església ha de recuperar genialitat i entendre cada volta millor la manera com l'home es comprèn hui, per desenvolupar i aprofundir els seus propis ensenyaments”.

Pregar

Llançe al Papa una última pregunta sobre el seu mode preferit de pregar.

“Rese l'Ofici cada matí. M'agrada resar amb els Salms. Després, immediatament, celebre la missa. Rese el Rosari. El que veritablement preferisc és l'Adoració vespertina, fins i tot quan em distrec pensant en altres coses o quan arribe a adormir-me resant. A la tarda, per tant, entre les set i les vuit, estic davant el Santíssim en una hora d'adoració. Però pregue també en les meues esperes al dentista i en altres moments de la jornada”.

“L'oració és per a mi sempre una oració 'memoriosa', plena de memòria, de records, fins i tot de memòria de la meua història o del que el Senyor ha fet a la seua Església o en una parròquia concreta. Per a mi, es tracta de la memòria de què parla sant Ignasi en la primera Setmana dels Exercicis, en el trobament misericordiós amb Crist Crucificat. I em pregunte: 'Què he fet jo per Crist? Què faig per Crist? Què haig de fer per Crist?'. És la memòria de què parla també Ignasi en la *Contemplació per aconseguir amor*, quan ens demana que portem a la memòria els beneficis rebuts. Però, sobretot, sé que el Senyor em té en la seua memòria. Jo puc oblidar-me d'Ell, però jo sé que Ell mai no s'oblida de mi. La memòria funda radicalment el cor del jesuïta: és la memòria de la gràcia, la memòria de què es parla en el *Deuteronomi*, la memòria de les accions de Déu que estan a la base de l'aliança entre Déu i el seu poble. Aquesta és la memòria que em fa fill i que em fa també ser pare”.

M'adono que seguiria molt temps aquest diàleg, però sé que, com va dir el Papa una vegada, cal “no maltractar els límits”. En total hem dialogat durant més de sis hores al llarg de tres sessions, el 19, el 23 i el 29 d'agost. He preferit organitzar la redacció sense divisions, perquè no perdés continuïtat. El nostre diàleg ha estat més una conversa que una entrevista: les preguntes han constituït com un teló de fons que no

imposava rígids paràmetres predefinitos. Fins i tot des del punt de vista lingüístic hem passat amb soltesa de l'italià a l'espanyol, sovint sense advertir la transició. No hi ha hagut res de mecànic, i les respostes naixien del diàleg i dins un raonament que he procurat reflectir aquí, de manera sintètica, com he pogut.